

передбачають отримання взаємовиключних дедуктивних висновків на підставі доказової бази, то це є свідченням наявності в її контексті логічно не сумісних даних, що дає змогу відхилити таку доказову базу як потенційну основу процесуальної аргументації.

Таким чином, залучення методологічного інструментарію класичної та сучасної логіки до аналізу проблематики, пов'язаної з критеріями обґрунтованості процесуальних рішень і достатності доказової бази для їхнього прийняття, відкриває досить широкі можливості в аспекті об'єктивізації таких критеріїв та протидії суб'єктивізму під час вирішення судових справ.

Герасименко Ольга Анатоліївна,
аспірант кафедри соціології та психології
Харківського національного університету
внутрішніх справ, судовий експерт
Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз імені заслуженого
професора М. С. Бокаріуса

ПЕРСПЕКТИВА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ-ДЕЛІНКВЕНТІВ

Питання можливості ресоціалізації підлітка-делінквента гостро стоїть стосовно обвинуваченого неповнолітнього. Для вирішення його проводять судово-психологічну експертизу (СПЕ). Під час проведення СПЕ необхідно, насамперед, урахувати вплив ранніх вікових періодів на подальший розвиток особистості неповнолітнього правопорушника. Дитячий вік характеризується найінтенсивнішою соціалізацією особистості, розвитком пізнавальних процесів, формуванням морально-вольової сфери, спрямованості, характеру, набуттям визначеного обсягу теоретичних знань і практичного досвіду [1]. На підставі результатів, одержаних у процесі судово-психологічних експертиз, було сформовано «психологічний портрет» підлітка-делінквента. Особистість неповнолітнього правопорушника, здебільшого, характеризується низьким рівнем морально-правової соціалізації, що виявляється в несформованості належного рівня правової свідомості, низькому рівні інтелекту,

ригідності мислення; вузькості та примітивізмі кола інтересів; безвідповідальності, екстернальності (зовнішній суб'єктивний контроль: усі успіхи, невдачі, нещастя пов'язані із зовнішніми факторами: долею, іншими людьми, а не із самим собою, власними зусиллями, «хтось повинен, але не я»). Для неповнолітніх злочинців також притаманні завищена самооцінка, відсутність відчуття сорому, «дефіцит совісті», байдужість до інших людей, їхніх проблем і турбот. Типовими рисами для багатьох підлітків-правопорушників є знижений самоконтроль, емоційна неврівноваженість, упертість, імпульсивність, злостивість, мстивість, агресивність. У морально-психологічному плані особистість неповнолітніх злочинців характеризується низкою істотних специфічних ознак. Насамперед на їхній протиправній поведінці позначаються індивідуально-вікові психологічні особливості, такі, наприклад, як підвищена сугестивність (у молодших підлітків), схильність до соціально-психологічного заражування, наслідування, негативізм, несформованість життєвих орієнтацій та установок, інфантильність емоційно-вольової сфери. Про наслідки своїх протиправних дій, можливо трагічних, підлітки рідко замислюються, чому сприяє, насамперед, низький рівень розвитку правосвідомості. Мотиви власних дій вони нерідко прикрашають, «облагороджують», а спонукання й поведінку потерпілих очорнюють сприймають виключно негативно.

На підставі дослідження сформульовано таку класифікацію мотивів протиправної поведінки неповнолітніх: 1) біологічні мотиви, що забезпечують фізіологічні потреби; 2) «загальногуманні» мотиви, що задовольняють особисті потреби рідних і близьких; 3) корисливі мотиви з метою матеріального збагачення; 4) інфантильні мотиви, за яких домінують гедоністичні цілі з романтичним і пригодницьким відтінком; 5) мотиви самоствердження в межах реакції наслідування дій референтної групи; 6) агресивні мотиви, що призводять до хуліганства, актів вандалізму, помсти, убивств; 7) мотив страху, можливий у двох варіантах: а) підпорядкування внаслідок психологічної залежності від членів групи чи її лідера; б) примус під впливом фізичної залежності і прямих погроз розправи. Саме тут виразною є боротьба мотивів, коли

суб'єкт усвідомлює і розуміє протиправність діяння, але не може цілком керувати власними діями.

Наявна також неусвідомлювана мотивація злочинної поведінки деяких неповнолітніх. Причин неусвідомлюваних мотивів злочинної поведінки чимало, вони залежать від особливостей особистісного розвитку. Неусвідомлювані мотиви були пов'язані з неадекватною самооцінкою особистості неповнолітнього злочинця, дисгармонійною структурою його особистості [1].

У деяких випадках неусвідомлювана мотивація злочинної поведінки має компенсаторний характер, нерідко пов'язана з розвитком у юнака чи підлітка комплексу неповноцінності, спостерігається зв'язок неусвідомлюваних мотивів злочину з відстроченою в часі дією закріпленого в підлітка з дитинства психотравматичного досвіду.

Приниження, незаслушено жорстоке ставлення до дитини, емоційна ізоляція, несприятливий психологічний клімат родини, постійні негативні оцінки діяльності та поведінки можуть залишити відбиток в емоційній структурі особистості й за певних умов породжувати відповідні форми поведінки. У психологічній літературі висловлено твердження, що злочини відбуваються внаслідок прагнення до задоволення перекораних і деформованих потреб [2].

Значна частина правопорушень є антисоціальними, переважно, у зв'язку із засобами, що були застосовані неповнолітніми для досягнення тих цілей, які відокремлено від засобів можна було б розглядати як соціально нейтральні чи навіть корисні. Так, в основі корисливих злочинів лежить прагнення до отримання матеріальних благ, що не є антисоціальним. Однак цю потребу можна задовольняти і недозволеним способом, ціною порушення прав й інтересів інших осіб або суспільства загалом (наприклад, шляхом розбою, крадіжки, убивства).

Злочини неповнолітніх мають переважно груповий характер. Соціально-психологічна специфіка злочинної групи неповнолітніх полягає в тому, що власне наявність її, підтримка з її боку є причиною залучення в її діяльність нових членів, а головне – тим фактором, що формує в підлітків антисоціальні погляди й потреби, сприяє усвідомленню сили групи. Саме в

групах учиняють найтяжчі злочини: грабежі, розбої, хуліганство, зґвалтування, убивства. Психологічний аспект вивчення злочинів групи неповнолітніх передбачає аналіз дій кожного учасника в процесі здійснення злочинного задуму, з'ясування структурних відносин у групі. Рольова конкретизація дає змогу оцінити вплив авторитету організатора (лідера) на того чи того члена злочинної групи, визначити, який вплив групової думки здійснено на індивіда, як виникають і формуються мотиви групової кримінальної діяльності неповнолітніх. У цьому контексті слід акцентувати увагу на явищі конформізму. У процесі групової злочинної діяльності конформізм виявляється через вплив групової думки на індивіда. В умовах надзвичайної, екстремальної ситуації, тобто під час учинення злочину, конформність вища, ніж у звичайних умовах, оскільки індивід не часу для аналізу конкретних обставин, оцінки власного становища.

Згідно з даними у справах про групові зґвалтування, учасники злочинних груп раніше вже вчиняли злочини і, переважно, характеризуються стійкою злочинною правовою деформацією особистості, поєднанням статевої розбещеності з хуліганськими мотивами. Дослідження свідчать, що дуже часто групові зґвалтування в неповнолітніх поєднані з хуліганством, або хуліганські дії передують учиненню статевого злочинів. У загальному обсязі групових правопорушень неповнолітніх хуліганство посідає значне місце. Воно є не тільки самостійним видом злочину, а й тим живильним середовищем, у якому визрівають ще небезпечніші для суспільства злочинні діяння.

В умовах СПЕ особистість й особливості її правослужняної чи протиправної поведінки потрібно оцінювати з огляду на попередній онтогенез і прогноз майбутньої діяльності та поведінки (рівень соціальної небезпеки, можливості ресоціалізації тощо). Ступінь соціальної занедбаності особистості, фактори онтогенезу, рівень розвитку правосвідомості, попередній індивідуальний досвід, можлива віктимність поведінки, характер вчиненого злочину та рівень активності особи в його здійсненні, її самооцінка, імовірність соціальної реабілітації в майбутньому мають бути науково

обґрунтовані експертом у висновку СПЕ й надавати реальну допомогу суду для винесення адекватного рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи: монографія / О. В. Землянська; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 367 с.
2. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза / М. В. Костицкий. – Львов: Вища шк., 1987. – 142 с.

Геревич Михайло Олександрович,
аспірант кафедри кримінального права
та процесу ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

ІДЕЇ ЗАЛЯКУВАННЯ ТА ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПОКАРАННЯ Й. Г. ФІХТЕ

Питання мети кримінального покарання є дискусійним не лише у сфері кримінально-правової науки. Воно завжди було предметом роздумів філософів, теологів, соціологів тощо. Зокрема, перші спроби концептуальних досліджень у цьому напрямі датують V ст. до н. е.: уже в працях видатних мислителів античності – Піфагора, Протагора, Платона, Аристотеля – були висловлені кардинально протилежні думки стосовно цієї проблематики. Погляди філософів можна поділити на дві групи, що розглядали покарання: 1) як кару (так звані абсолютні теорії покарання); 2) як спосіб досягнення певних корисних цілей (так звані відносні теорії покарання) [1, с. 819–820]. Філософська дискусія навколо цього питання не згасала і протягом наступних століть, зокрема, заслуговують на увагу філософсько-правові концепції І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, Б. Бауера, Й. Г. Фіхте. Коло інтересів німецького філософа Й. Г. Фіхте – основоположника концепції реал-ідеалізму – було вельми широким і виходило за класичні межі онтологічної та гносеологічної проблематики. Поставивши в центр своєї філософської системи активного суб'єкта, філософ не зміг